

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA
VASCA «JULIO DE URQUIJO»

International Journal of Basque Linguistics and Philology

LII: 1-2 (2018)

*Studia Philologica et Diachronica
in honorem Joakin Gorrotxategi*

Vasconica et Aquitanica

Joseba A. Lakarra - Blanca Urgell
(arg. / eds.)

eman ta zabal zazu

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

Omen partikularen erabilera eta gaztelaniazko ordainak: Anjel Lertxundiren kasua*

The use of the omen particle and its equivalents in Spanish: The case of Anjel Lertxundi

Karlos Cid Abasolo
Universidad Complutense, Madril

Joakin Gorrotxategi
eta haren jakituriaren omenez

Abstract

The Basque evidential particle omen is very interesting for bascologists (Basque linguists) and Basque translators. For linguists, due to the fact that the two neighboring languages (Spanish and French) lack a similar particle, and for translators, because this fact makes it difficult to properly translate omen to these two languages. This article analyzes, on the one hand, how Basque writer Anjel Lertxundi uses this particle in two of his novels (Etxeko hautsa 'Dirty Laundry' and Zu 'You'), and on the other hand, how it has been translated into Spanish in the translation of these novels. In this regard, we have realized that translators Jorge Giménez Bech and Gerardo Markuleta use more than one translation strategies. The third objective of this work is to determine the reason for the selection of each of such strategies.

Keywords: *Anjel Lertxundi, omen, reportivity, translation.*

Laburpena

Omen partikula ebidentziala biziki interesgarria da euskal hizkuntzalari eta itzul-tzaileentzat. Hizkuntzalarientzat, alboko bi erdaretan horrelako partikularik ez dagoelako, eta itzul-tzaileentzat, horrek zaildu egiten dielako omen bi hizkuntza horietara egokiro itzultzea. Artikulu honek aztertzen du, alde batetik, nola darabilen Anjel Lertxundik partikula hori Etxeko hautsa eta Zu eleberrietan, eta, bestetik, eleberrioren gaztelaniazko itzulpenetan nola izan den itzulia: egiaztatu dugunez, itzultze-estrategia bat

---

* Lan hau «Evidencialidad: Estudio discursivo-pragmático del inglés y otras lenguas europeas» (FFI2015-65474, MINECO/FEDER) ikerketa proiektuaren laguntzaz egina da. Eskerrik beroenak Jorge Giménez Bech eta Gerardo Markuletari, lan honen zirriborroari egin dizkieten iruzkinengatik eta izan dugun ideia-trukearengatik. Testuan leudekeen akatsak, nola ez, egileari bakarrik gotz dakizkioke.

baino gehiago darabilte Jorge Giménez Bech eta Gerardo Markuleta itzultzaileek. Estrategia bakoitzaren hautuaren zioa antzematea da lan honen hirugarren helburua.

Hitz gakoak: *Anjel Lertxundi, omen, erreportatibitatea, itzulpena.*

1. Hitzaurrea

Jakina denez, hizkuntzek badituzte *markatzaile ebidentzial* deritzen hainbat baliabide eta tresna, zeinen bidez hitzunak adierazten baitu dioenaz zenbaterainoko ziurtasuna duen edota zein edo nor izan duen dioenaren informazio-iturri. Markatzaile horiek mota askotakoak izan daitezke. Hainbat hizkuntzak, esaterako, partikula ebidentzialak dituzte: euskarari dagokionez, besteak beste, *omen*, *ei* eta *bide*. Hiruetatik lehenengo izango dugu aztergai artikulu honetan.

«Hitzunak, aditzera ematen duenaren berri, entzunez —ez ikusiz— jakin duela adierazteko erabiltzen duen partikula» gisa definitzen du *omen* Euskaltzaindiaren Hiztegiak.¹ Funtzio hori duen hitz edo partikulari, besteak beste, «reportative», «quotative» edo «hearsay» adjektiboak atxikitzen zaizkio ingelesez. Guk «reportative» horren euskarazko ordain gisa, «erreportatibo» erabiliko dugu hemen.²

Artikulu honek bi aztergai nagusi ditu: alde batetik, Anjel Lertxundik nola erabiltzen duen *omen*, eta, bestetik, erabilera hori nola islatzen den haren bi eleberriren gaztelaniazko itzulpenetan.

Lehenengo aztergaiaren abiapuntua Ibon Sarasolak hedabideetan eta 2016ko *Bitakora kaiera* liburuan agerturiko ikuspuntua da, hots, alferrik dela hizkuntza akademia bat (dela Euskaltzaindia, dela beste edozein) arau-emailea izatea, zeren, azken finean, hitzunen erabilera nagusitzen baita, nahiz eta, sarritan, erabilera hori akademien irizpidearen aurkakoa izan.³ Sarasola lexikoaz ari da hori aldarrikatzen duenean, baina iritzi hori hizkuntzaren gainerako maileri ere aplikatu dakieke. Badira, haren esanetan, gaizki sortutako hitzak gizarteak, hala ere, bere egin dituenak eta, beraz, besterik gabe onartu behar direnak. Dena den, Sarasolak ñabartu egin zuen iritzi hori, «erabilera ponderatua» aipatuz⁴ eta euskal idazle garrantzitsuenak erabilera egokia-

¹ <http://www.euskaltzaindia.eus>

² Zubeldiak, bere tesian (2010: 82-83), «reportative» euskaraz adierazteko, «berri ematekoa» neologismoa proposatzen du. Guk, ordea, «erreportatibo» mailegua nahiago dugu, terminologia linguistikoan euskara «lingua franca»-rekin lotzeko asmoz eta «berri emateko» hori «-en berri emateko» esapidearekin nahas daitekeelakoan. Bestalde, «hearsay»-rako «zurumurrua» euskal ordaina proposatzen du Zubeldiak, eta «quotative»-rako, «aipamenezkoa». Baliteke hiru kontzeptu horiek sinonimoak ez izatea («hearsay» hitzak, batez ere, informazio-iturria zehaztugabea denean dirudi egokia), baina haiek bereiztea ez da artikulu honen xedea.

³ Txit adierazgarria izan da Sarasolaren iritzi-aldaketa hau: izan ere, garai batean, euskararen bigarren batasunerako bidea erakutsi eta erabilera orokorrek bat ez zetozen hainbat proposamen egin zituen, 1997ko *Euskara batuaren ajeak* liburua jarrera horren adibide nabarmena izaki.

⁴ «Erabilerari men egin behar diogula diodanean, ondo idazten dutenen erabilerari esan nahi dut, erabilera ponderatuaz ari naiz, orain dela bi aste idazten hasi den euskaldun berriak eta idazle on batek ez baitute pisu bera». «Erabilera ponderatuak agindu behar du, ez zuzentasunak», *Gara* egunkarian Jozean Agirrek Sarasolari egindako elkarrizketa, 2014/04/13.

ren eredu gisa jarritz. Idazle horien zerrenda egin ez badu ere, maiz (*Bitakora kaiera* liburuan bertan eta hedabideetan) ekarri izan du hizpidera izen bat: Anjel Lertxundi. Horrek bide eman digu lan hau egiteko: Sarasolaren ustez Lertxundi kanon linguistiko egokiaren adibide baldin bada, ikus dezagun nola erabiltzen duen idazle oriotarrek *omen* partikula ebidentziala, eta erabilera hori eredugarri izan liteke gainerako euskaldunentzat.⁵

Aztertu ditugun testuak lau izan dira: Lertxundiren bi eleberri (*Etxeko hautsa*, 2011, eta *Zu*, 2015) eta haien espainierazko itzulpenak (hurrenez hurren, *Los trapos sucios*, 2011, Jorge Giménez Bechena, eta *Tú*, 2016, Gerardo Markuletarena). Giménez Bech izan da Lertxundiren eleberri gehientsuenen itzultzailea, baina *Zu*-ren itzulpenaz Markuleta arduratu zen, eta interesgarria deritzogu bi itzultzaileen artean *omen* itzultzeko moduei dagokionez alderik ba ote dagoen aztertzeari. Hortxe datza bi eleberri horiek hautatu izanaren zergatia.

Ikertutako corpora txikia denez, esan gabe doa aterako ditugun ondorioak lau testu horietara mugatzen direla, hau da, Lertxundiren liburu guztiak eta bere liburuaren itzulpen guztiak aztertuz gero, beharbada, beste ondorio batzuk aterako genituzke.

Hau ez da literatura eta hizkuntzalaritza uztartzeko egiten dugun lehenengo saioa. Izan ere, beste omenaldi baten kariatara ASJUko 2008ko Gehigarri baterako (Patxi Goenagaren omenez plazaratutako *Gramatika Jaietan*-erako, hain zuzen), eta Sarasolaren proposamenari aurre hartu bagenio bezala, «Gramatika Atxagaren literatur bideetan» artikulua paratu genuen, non Bernardo Atxagak bere liburuetan erabiltzen duen euskara mota aztertu genuen hizkuntzaren maila guztietan, idazle asteasuarrek euskal irakurleen artean daukan harrera ona parametro linguistikoetatik azaldu nahian.

Gure bigarren ikergaiari dagokionez (Lertxundiren *omen*-en erabilera gaztelaniazko itzulpenetan nola islatzen den, alegia), aurreratzen dugu *omen* itzultzeko modu bakar bat ez dagoela espainieraz eta Giménez Bechek eta Markuletak *omen* gaztelaniaratzeko estrategia ugari erabiltzen dituztela, kasuan kasuko estrategiak, alegia. Tipologia hori aztertzen (ere) saiatuko gara lan honetan.

2. Anjel Lertxundik *omen* partikula nola erabiltzen duen

2.1. Informazio-iturri zehatza eta zehaztugabea

Lehenago aipatu bezala, Euskaltzaindiaren hiztegiaren arabera, «hiztunak, aditza ematen duenaren berri, entzunez —ez ikusiz— jakin duela adierazteko erabiltzen duen partikula» da *omen*. Nori edo zeri entzunez, ordea? Ondoko orrialdeetan ikusiko dugunez, informazio-iturria, gehienetan, ez da zehatza izaten (alde horretatik, *omen* «hearsay» motakoa da, «zurrumurrua» Zubeldiaren hitzetan, eta «esaten da» aditz perifrastikoaren baliokidea), baina beste batzuetan, aldiz, bai. Hala ere, Larramendik (1745), bere *Diccionario trilingüe del castellano, bascuence, y latín* ospetsuan,

⁵ Kontuan hartu behar da Lertxundi gipuzkoarra dela eta gipuzkerazko (eta beste euskalki batzuetako) *omen* hori erabiltzen duela beti, baina bizkaieraz badagoela funtzio bereko beste partikula bat, *ei*, euskara batuari begira inondik inora baztertu beharko ez genukeena.

lehenengo erabilera baino ez du jasotzen: «Dicen que, dice que, dizque» sarreran ageri da *omen*.⁶ Gainerako euskara-gaztelania edo gaztelania-euskara hiztegieta (edo haietariko gehienetan, bederen) gauza bera gertatzen da. Esaterako, Elhuyar hiztegiak (2006: 506), *omen* partikularen gaztelaniazko ordain gisa, balio erreportatiborik ez duten markagailu ebidentziaz gain,⁷ esapide erreportatibo bakarra ematen du, informazio-iturri zehatzik ez duena: «se dice (que)». *Adorez Hiztegiak – 5000 Hiztegia* deritzonak,⁸ berriz, ordain erreportatibo hori ez ezik, beste bi ere eskaintzen dizkigu: «según es fama» eta «dicen que», biak ala biak informazio-iturri zehatzik gabeak.

Lertxundiren bi eleberri hauetan ageri den *omen* partikulari erreparatuz gero, ohartzen gara informazio-iturria zehatza edo zehaztugabea izan daitekeela. Ondoko bi adibideetan, zehaztugabea da:

- (1) Iluntasuna txarra omen, baina lustrea ematen du, eta nik hartantxe egiten nuen bertan goxoen. (*Etxeko hautsa*, 53).
- (2) Gaixoaren hobe beharrez ezkututzen omen da haren egoeraren egia. (*Zu*, 119).

Izan ere, adierazten den ustea ez da pertsona jakin batena, iritzi orokorra baizik, hots, jende gehienak uste duen zerbait, eta horrexegatik hartzen du esaera zahar baten tankera.⁹

Informazio-iturria zehatza denean ere baliatzen du Lertxundik *omen*, informazio-iturri hori bigarren edo hirugarren pertsona izan daitekeelarik.

- (3) Orain ez dut ia oroian laguna nolakoa zen ere, baina alditxo batean askotan irteten nintzen Erramunekin. Baina zuri, Erramun gustatzen ez. Ez omen zitzaidan komeni. (*Etxeko hautsa*, 228).
- (4) Ezpain zartatuak busti dizkiot puntan limoi-ur kontzentratua duten txotx horietako batekin. Kezkatuta ikusten omen nau, zertan pentsatzen ari naitzen. (*Zu*, 61).

Lehenengo adibidean, testuinguru linguistikoak eta pragmatikak argitzen digute informazio-iturria bigarren pertsona singularra dela, zeinak aurreko esaldian zehar-objektu funtzioa duen («zuri»). Halaber, argi dago Erramun «zuri» gustatzen ez bazaizu, «zeu» zarela esaten didana ez zaidala Erramun komeni.

⁶ Dena den, gure susmoa da hor akats bat dagoela eta «dicen que, se dice que, dizque» esan nahi zuela Larramendik, hau da, informazio-iturri zehaztugabea adierazi nahi zuela hiru itzulpenetan. Zoritarrez, ez dugu geure susmo hori egiaztatzerik izan. «Dizque»ri dagokionez, *DLEk* (dle.rae.es) diosku «dice que»-tik eratorria dela, eta bi sarrera ematen ditu: izen gisa, gehien bat pluralean erabilita, «dicho», «murmuración», «reparo» esangurarekin, eta adberbio gisa, «al parecer» edo «presuntamente» esanahia duen amerikanismoa, zeina, bide batez esanda, Erdi Aroko gaztelanian sortu baitzen. Esan gabe doa Larramendik aipatutako «dizque» hori bigarren sarrerari dagokiona dela.

⁷ «Según parece», «al parecer», «por lo visto», «parece (que)», «probablemente», «seguramente».

⁸ <http://www.bostakbat.org/azkue/>

⁹ «Ez dirudi jatorrizko hitzun jakinik dugunik, batek daki zenbat hitzunengandik pasatua den, zenbat ahotatik igaro den. Haatik, pentsa liteke badela 'herri-jakintza' gisa-edo izenda daitekeen jatorrizko hitzuna; eta, hala, honako eduki aberastu honen modukoa uler liteke, jatorrizko hitzuna mugatuz.» (*Zubeldia* 2010: 224).

Zein da, aldiz, informazio-iturria bigarren adibidean? Eleberri osoan izen berezia izango balitz bezala funtzionatzen duen «Zu», aurreko perpausean «busti» aditzaren zehar-objektu funtzioa betetzen duen osagaia, hain zuzen. Hortaz, bi adibideetan, *omen* ageri deneko perpausaren aurreko perpausari esker ohartzen gara zein informazio-iturri ezkututzen den bere partikula-izaeragatik pertsona-markarik ez duen *omen* horren atzean.

Bi eleberriotan Lertxundik oso gustukoa du *omen* duen perpaus baten ostean adierazpen-aditza duen perpaus bat jartzea, informazio-iturria zehazten duena. Esan genezake ebidentzialitate erreportatibo bikoitza adierazten dela horrelakoetan: *omen*-en bidez eta adierazpen-aditzaren bidez.

- (5) Halakoxeak omen dira, esan du lagunak, Salbearen hasierako hitzak: zigor baten zartakoak. (*Zu*, 167)

2.2. Adierazpen-aditzaren eta *omen* partikularen arteko txandakatzea

Errepikapenean ez erortzeko, Lertxundik adierazpen-aditza eta partikula erreportatiboa txandakatu ohi ditu pasarte berean.

- (6) Behin esan zenidan ez zaizkizula gustatzen gehiegi pentsatzen duten pertsonak. Dena nahasteko joera omen dute. Deserosoak omen dira. (*Etxeko hautsa*, 183).
- (7) Kérteszék esaten du agonian dagoenaren aurpegian, bat-bateko harridura agertzen dela, eta une hartan zerbait jakiten omen du, «atzera bueltarik ez duena». (*Zu*, 249).

Lehenengo eta behin, adierazpen-aditza eta konplementatzailea erabiltzen ditu, eta hurrengo esaldi(et)an, konplementatzailea erabili beharrean («Dena nahasteko joera dutela. Deserosoak direla»; «une hartan zerbait jakiten duela» jarri beharrean, alegia), *omen* soila. Txandakatze hori ohikoa da idatzizko zein ahozko euskararen.

2.3. *Omen* partikulen pilaketa

Omen bat baino gehiago ager daitezke euskarazko ahozko eta idatzizko testu bateko pasarte batean. Eta hala jokatzen du Lertxundik ere bere liburuetan.

- (8) Iazko udan poeta baten istorio polita kontatu zidan Madrilen ezagutu nuen lagun batek. Poetari burua berotu omen ziotenan eta PCEn izena eman omen zinan. Baina handik ordubetera, militanteen bilera batetik irten eta afiliazio-txartela puskatu omen zinan denen aurrean. Nahikoa izan omen zizkinan bilerako lehen hamar minutuak hura ez zela bere lekua erabakitzeke. (*Etxeko hautsa*, 149).

Adibide honetan erreportatibitate erredundantea ikusten da: lehenengo perpausako «istorio polita» izen sintagma balio erreportatiboa du, eta jarraian istorio horren zertzeladen berri ematen zaigu *omen* ugariren bidez. Hortaz, «poeta baten istorio polita» izen sintagma geroko perpausaren kataforatzat jo daiteke.

2.4. *Omen*-ekin batera ageri den aditzaren ezabatzea

Omen klitiko zaion aditza ezaba daiteke, baldin eta aditz hori berreskuragarria bada, jakina. Aztertutako eleberrietan «izan» aditzarekin egiten du Lertxundik ezabaketa hori, zeren erraz berreskura baitaiteke subjektua eta atributua agertzeari esker —ikus (1). adibidea—. *Orotariko Euskal Hiztegiak* (aurrerantzean, *OEH*) ematen dituen adibideei erreparaturik, ezabaketa hori jabetza adierazten duten aditzekin («eduki», «izan»/«ukan») eta balio presentatiboa duten «egon» eta «izan» aditzekin egin daiteke.

- (9) Bururik ez duenak txapel beharrik ez omen.
- (10) Munduan ez omen halakorik.

2.5. *Omen* parentetikoa

Omen-en ezaugarrietako bat da parentetikoa izan daitekeela, batez ere Ipar Euskal Herriko euskaran. Hurrengo adibidea ere *OEH*-tik ateratakoa da.

- (11) Berant ibili dira omen.

J. A. Mujikak enfatikotzat duen egitura horretan, aditz sintagmatik «erauzita» bezala dago *omen* (1988: 470).

En mi opinión, se trata de incisos en los que la partícula aparece «fuera del sintagma verbal» y no propiamente «detrás». De ahí la pausa que se hace entre el verbo y el inciso, que no es otro que la partícula. Se trata de un recurso del que dispone la lengua para dar mayor énfasis o fuerza a algún elemento de la oración. Pero no se puede decir que vaya detrás del verbo dentro del mismo sintagma verbal, sino que se halla fuera de éste, constituyendo un inciso enfático.

Omen mota hau, parentetikoa izanik, ezin dugu partikulatztat hartu, adberbiotzat baizik.

Lertxundik ez du, aztergai ditugun bi eleberrietan bederen, *omen* parentetikorik erabiltzen. Dударik gabe, Hego Euskal Herrian jaio eta bertan bizitzeak badu horrekin zerikusirik.

2.6. Lertxundi, *omenzale*

Etxeko hautsa eta *Zu* aztertzetik —eta, urrunago joan gabe, (8). adibidetik bertatik— ondorioztatzen da Lertxundik usu baliatzen duela *omen*. Honatx, beraz, artikulua honetan plazaratu nahi ditugun ideia nagusietako bat: honelako partikula erreportatiborik ez dagoenez ez frantsesean ez espainiera estandarrean,¹⁰ eta euskaldunberriek (zeinek, gehien bat, frantsesa edo espainiera baitute lehen hizkuntza) gaur egungo euskaldun kopuruan duten pisuagatik, *omen*-en ordeztasun-adierazpen-aditza gero eta gehiago zabaltzen ari da ñabardura erreportatibo hori islatu nahi denean.

¹⁰ «Espainiera estandarrean» diogu, 6. oin-oharrean aipatutako «dizque» amerikanismoak, adberbiotzat hartua bada ere, partikulatik ere baduelako.

3. Giménez Bechek eta Markuletak *omen* gaztelaniaratzeko erabiltzen dituzten estrategiak

Giménez Bechek eta Markuletak modu bat baino gehiago darabiltzate Lertxundi-ren *omen*-ak itzultzeko. Markuletak, bidali digun mezu batean, honela arrazoitzen du itzulmodu ugaritasun hori:

Itzultzaileok, eta are gutxiago literatura itzultzaileok, ez dugu hitzez hitz, partikula partikula, ezta perpausez perpaus ere itzultzen. Segmentuak, esaldiak, fraseak ditugu itzul-unitate. Hortik dator, nik uste, *omen* itzultzeko erabiltzen ditugun estrategien aniztasuna.

Azter ditzagun orain bi itzultzaileok *omen* gaztelaniaratzeko darabiltzaten modu horiek:

- a) «Decir» aditza. Hau da maizen aurkitu dugun itzulmodua. Informazio-iturria bai zehatza denean bai zehaztugabea denean jotzen dute bi itzultzaile hauek «decir» aditzera. Esan gabe doa konplementatzailea eransten zaiola mendeko aditzari.
- a1) informazio-iturria zehaztugabea denean (lehenago esan bezala, jende askoren ustea adierazi nahi denean, hala nola esaera zaharretan), [«decir» inpersonala («se dice», «dicen») + konplementatzailea] egitura erabili ohi da espainieraz.

(12)	Iluntasuna txarra <u>omen</u> , baina lustrea ematen du, eta nik hartantxe egiten nuen bertan goxoen. (<i>Etxeko hautsa</i> , 53)	<u>Se dice que</u> la opacidad es un defecto, pero da lustre, y yo me regodeaba gustoso en ella. (<i>Los trapos sucios</i> , 54)
(13)	Gaixoaren hobe beharrez ezkutatzen <u>omen</u> da haren egoeraren egia. (<i>Zu</i> , 119)	<u>Se dice que</u> al enfermo se le oculta la realidad de su situación por su propio bien. (<i>Tú</i> , 109)
(14)	Iristen <u>omen</u> da une bat non minak oihiak estaltzen dituen. (<i>Etxeko hautsa</i> , 108)	<u>Dicen que</u> llega un momento en que el dolor impide oír los gritos. (<i>Los trapos sucios</i> , 108)
(15)	Baina haizea bezalakoa <u>omen</u> da fortuna. (<i>Zu</i> , 13)	Pero <u>dicen que</u> la fortuna es como el viento. (<i>Tú</i> , 12)

Normalean «decir» aditza orainaldian ageri da, baina, testuinguruaren arabera, beste aditzaldi batzuen hautua egiten dute batzuetan bi itzultzaileek. Hau da, bali-

teke erreportatibitatea lehenaldiari loturik egotea, *omen* = *se dice* elkarrekikotasuna erabatekoa delako uste orokorra gorabehera.¹¹

(16)	Oso denbora laburrean —klandestinitateak halakoetarako eskaintzen dituen modu garatu gabeen bidez, baina modu eraginkorrean— puzten eta puzten ari zen Gorriya atxilotuaren fama. Modu basatian torturatu <u>omen</u> zuten arren, ez zuela inor salatu. (<i>Etxeko hautsa</i>, 166-167)	En muy poco tiempo —a través de las imprecisas pero eficaces vías que la clandestinidad brinda para ello—, la fama del detenido apodado Gorriya crecía sin cesar. <u>Se decía que</u>, a pesar de haber sido salvajemente torturado, no había delatado a nadie. (<i>Los trapos sucios</i>, 167)
(17)	Arantxa, non sartzen haiz, atzo ere deitu ninan eta alferrik, zer, festarik festa? Defentsa bajuak <u>omen</u> zeuzkanat. (<i>Zu</i>, 130)	Arantxa, ¿dónde te metes?, ayer volví a llamarte, y nada; ¿qué, de fiesta en fiesta? <u>Me han dicho que</u> tengo bajas las defensas. (<i>Tú</i>, 119)
(18)	Burrundara handia dabil hedabideetan, aro berrian <u>omen</u> gaude, baina (...). (<i>Zu</i>, 45)	En los medios se ha armado un gran alboroto; nos hallamos en una nueva etapa, <u>se dice</u>, pero (...). (<i>Tú</i>, 42)
(19)	«Je ne marque que les heures claires» dio Lausanne-ko gazteluan dagoen eguzki-ordulariak. Ez dituela ordu argiak baino markatzen esanez, mezu laburrak dio argitasunaren eremua dela berea eta ez ilunpea; ez duela zerikusirik ordu ilunekin, gauarekin, gaizkiaren eremu <u>omen</u> diren itzalen itzalekin. (<i>Zu</i>, 160)	«Je ne marque que les heures claires» reza el reloj de sol del castillo de Lausanne. Al decir que no marca más que las horas claras, el breve mensaje expresa que su ámbito es el de la luz, no el de las tinieblas; que no tiene nada que ver con las horas oscuras, con la noche, con las sombras de sombras que, <u>dicen</u>, son los dominios del mal. (<i>Tú</i>, 148)

Halaber, Giménez Bechek behin jotzen du [«al decir de» lokuzioa + izen sintagma] esamoldera. Lokuzio horren bidez, informazio-iturria zehatza izan liteke, baina izen sintagma «algunos» izaki, jatorrizko testuko informazio-iturriaren zehaztasun ezari eusten dio itzulpenak.

¹¹ Lehenago aipatu bezala, Larramendiren hiztegian ere ikusten dugu uste orokor hori, zeren orainaldikoak baitira hiztegi horretan *omen* itzultzeko eskaintzen diren gaztelaniazko ordain guztiak: «dicen que», «dice que» (sic?) eta «dizque».

(20)	<p>Baina Jesusen populismoak gehiago zuen Francok traizionatu egin <u>omen</u> zuen nazionalsindikalistotik, komunismotik baino. (<i>Etxeko hautsa</i>, 81)</p>	<p>Pero el populismo de Jesús tenía más del nacionalsindicalismo que, <u>al decir de algunos</u>, Franco había traicionado, que del comunismo. (<i>Los trapos sucios</i>, 81)</p>
------	---	---

a2) informazio-iturria zehatza denean ere erabil daiteke «decir» aditza, hots, «decir» pertsonala ere izan daiteke baldin eta informazio-iturria testu-inguru linguistikoak zehazten badu.

(21)	<p>Onkologoak ez zuen gehigarria ezagutzen, baina gaitziturik mintzatu zait. Halako informazio askoren helburua ez <u>omen</u> da gaixoen onura izaten. (<i>Zu</i>, 117)</p>	<p>El oncólogo no tenía noticia de él, pero me habla molesto. <u>Me dice que</u> el objetivo de muchas informaciones similares no es precisamente el bien de los enfermos, (...). (<i>Tú</i>, 108)</p>
------	--	--

«Decir» pertsonal hori ere, inpertsonala bezalaxe, egitura parentetikoan ager daiteke, Markuletaren itzulpenak erakusten digunez.

(22)	<p>Egun batez, ordea, senarraren idazkiak irakurtzeko pazientzia biltzen duen lagun batek deitu zion telefonoz: senarraren hitzaldi bat topatu <u>omen</u> zuen Sarean. (<i>Zu</i>, 123)</p>	<p>Pero un día llamó por teléfono un amigo que era lo bastante paciente para leer los escritos del marido: había encontrado en la Red una conferencia suya, <u>le dijo</u>. (<i>Tú</i>, 113)</p>
------	--	--

b) Erreportatiboa ez baina ebidentziala den «parecer» aditza («parece que», «parece ser que», «según parece», «al parecer» parentetikoa, etab.).

(23)	<p>Bota duen hurrengo esaldiak argitu dit jakinaren gainean zegoela nor naizen, informatuta dagoela nire ibilerez, zinea gustatzen <u>omen</u> zaik, txo, esan baitit, eta nire erantzunaren zain egon gabe, berari ere baietz, berari ere asko gustatzen zaiola zinea, westernak batez ere, eta orain gutxi ikusi <u>omen</u> zuen <i>Río Lobori</i> buruzko jario liluratuarekin arintzen digu bidaiaren lehendabiziko minututako artegatasuna. (<i>Etxeko hautsa</i>, 116-117)</p>	<p>Su siguiente frase me hace ver que sabe quién soy, que está informado de mis andanzas: <u>parece que</u> te gusta el cine, tú. Sin aguardar mi respuesta, añade que a él también le gusta, sobre todo los western, y nos alivia el nerviosismo de los primeros minutos del viaje con una fascinada disertación sobre <i>Río Lobo</i>, que <u>al parecer</u> ha visto hace poco. (<i>Los trapos sucios</i>, 116)</p>
------	---	--

(24)	<p>(...) komandoko gaizkile batzuek, seguru asko bik, ihes egitea lortu <u>omen</u> dute, <i>koldarki</i> kazetariaren esanetan, tipo arriskutsuak direla ere esan du, aurrekari oso larriak dituzten gaizkileak, polizia miaketak egiten ari <u>omen</u> da han eta hemen haien bila.</p> <p>(<i>Etxeko hautsa</i>, 11)</p>	<p>(...) <u>parece ser que</u> algunos malhechores miembros del comando, probablemente dos, se han dado a la fuga, <i>cobardemente</i> según el periodista, el cual ha añadido que se trata de tipos peligrosos, malhechores con antecedentes extremadamente graves, y <u>que</u> se están realizando registros policiales en diversos lugares para tratar de dar con ellos.</p> <p>(<i>Los trapos sucios</i>, 11)</p>
(25)	<p>Gauzak ondo doaz edo txarki doaz, bat orain eta bestea gero, txandakako zoriaren legeak bizi <u>omen</u> gaitu, idatzi du Zuren senarrak ordenagailuan.</p> <p>(<i>Zu</i>, 13)</p>	<p>«Las cosas, o van bien o van mal, ahora una cosa y luego la otra: <u>al parecer</u>, nos mantiene vivos una especie de ley de fortuna alterna», escribe el marido de Tú en su ordenador.</p> <p>(<i>Tú</i>, 12)</p>
(26)	<p>Emakumeak denbora dezente zerraman burua galdua, eta orduak egiten zituen gortina pare bat josten eta josten. Herenegun gaez oso pozik <u>omen</u> zegoen, azken puntadak eman zizkiolako gortina-ertzeko parpailari.</p> <p>(<i>Zu</i>, 82)</p>	<p>Hacia tiempo que aquella mujer había perdido el juicio, y se pasaba las horas cosiendo y recosiendo una cortina. <u>Parece ser que</u> anteayer por la noche estaba muy contenta, porque había dado las últimas puntadas a los bordados de los extremos.</p> <p>(<i>Tú</i>, 76)</p>

Gramatikarien artean, bi jarrera ikusten ditugu *omen*-en balioa epaitzerakoan. Batzuen ustez (besteak beste, *Euskal Gramatika: lehen urratsak - II*, 1987: 502), *omen*-ek bi ezaugarri ditu:

- Hitzunak adierazitakoa beste bati aurretik entzundakoa da.
- Hitzuna ez dago esaten duenaz guztiz ziur.

Beste batzuen ustez (Zubeldia), ordea, *omen*-ek lehenengo ezaugarria du, baina ez bigarrena, zeren euskaldun batek esaten duenaz ziur dagoenean ere erabil baitezake *omen*.¹² Hortaz, Zubeldia ez legoke ados Giménez Bech eta

¹² «(...) hainbat gramatikari eta hiztegiak 'omen' duen perpausaren esanahiari egotzi dioten hitzunen ziurgabetasunaren edukia ez dela 'omen' duen perpausaren esanahiaren parte, baizik eta 'omen' duen esaldia egitean sor litekeen elkarrizketa inplikatura orokortua. Izan ere, nahiz eta, adibide batzuetan, ziurgabetasuna inplikatzan duen hitzunak 'omen' erabiliz, beste hainbatetan erabateko ziurtasuna eman du aditzera. Batzuetan, erabateko ziurtasuna du gauzak besteak kontatu bezala gertatu direla; beste batzuetan, berriz, guztiz ziur dago ez direla hala. Ezin esan liteke, beraz, 'omen' duen perpausaren esanahiaren parte denik ziurtasun gabezia (Zubeldia 2011: 28).

Markuletarekin *omen* «parecer» aditzaren bidez itzultzeari dagokionez, haren ustez (Zubeldia 2009: 848-849) «parece (que)» ez baita *omen*-en ordaina, *bide*-rena baizik.

c) «Decir» eta «parecer» aditzez ez beste ordain batzuk, itzulpenotan askozaz maiztasun txikiagoa dutenak.

c.1) «Decir» aditzaz ez beste adierazpen-aditz batzuk: «rumorearse» (informazio-iturria zehaztugabea denetan), «sostener», «asegurar», «suponer», «jurar», eta abar.

(27)	<p>Normalean egiten ez dituzten lan isilak egiten <u>omen</u> dituzte: tailerraren garbiketa eta halakoak. (<i>Etxeko hautsa</i>, 31)</p>	<p><u>Se rumorea que</u> se dedican a trabajos silenciosos de los que siempre se posponen. (<i>Los trapos sucios</i>, 32)</p>
------	---	---

(28)	<p>Gaixotasunak sakonagoak egiten <u>omen</u> gaitu. (<i>Zu</i>, 169)</p>	<p><u>Se supone que</u> la enfermedad nos hace más profundos. (<i>Tú</i>, 157)</p>
------	---	--

Maiz, pasarte berean *omen* ugari pilatzen direnean jotzen dute itzulzaileek itzulmodu ugaritasun horretara, itzulmoduaren errepikapena saiheste aldera.

(29)	<p>Zuzenketak eragindako algarak baretutakoan, Neskak taldekideei begiratzen die, eta <u>eransten du</u> berak ere askotan pentsatu <u>duela</u> nigan. Ideiak garbi <u>omen</u> dauzkat. Fidagarria ematen <u>omen</u> dut. Gainera, auto berria daukat, indartsua. Aukera ona izan <u>omen</u> ninteke. (<i>Etxeko hautsa</i>, 29)</p>	<p>Cuando se acallan las carcajadas provocadas por la rectificación, Ella mira a sus compañeros, y <u>añade que</u> también ha pensado a menudo en mí. <u>Dice que</u> tengo las ideas claras. <u>Que</u> parezco de fiar. Además tengo coche nuevo, potente. <u>Sostiene que</u> yo podría ser una buena opción. (<i>Los trapos sucios</i>, 29)</p>
------	--	--

(30)	<p>Teknologia berriek —bereziki, Internetek— iraganaren ikuspegi plano <u>omen</u> dakarte. Denbora sakontasuna galtzen ari <u>omen</u> da, eta belaunaldi berriek erlieberik gabeko plano berean ikusten dituzte, nonbait, gu jaio baino lehenagoko kontu guztiak. (<i>Zu</i>, 127)</p>	<p><u>Dicen que</u> las nuevas tecnologías —especialmente internet— nos ofrecen una visión plana del pasado. <u>Aseguran que</u> el tiempo está perdiendo profundidad, y <u>que</u> las nuevas generaciones ven en un mismo plano carente de relieve todo lo que sucedió antes de que nacióramos. (<i>Tú</i>, 116)</p>
------	--	--

Hurrengo adibideak aldaketa sintaktiko interesgarri baten berri ematen digu.

(31)	<p>Nire auzoko kuartelean denak dira gazteak, buru egiten duen teniente salbu, <u>zer da ba uzkitik jaiotako putakume kabroia, ez omen du etsiko</u> hiriko plaza nagusia odolez bustita ikusi arte, hala esan zuen tenienteak Euskal Herrira etorri berritan. (<i>Etxeko hautsa</i>, 106)</p>	<p>En el cuartel de mi barrio, todos son jóvenes, salvo el teniente que los manda, <u>un cabrón nacido por el culo que ha jurado no cejar</u> hasta ver la plaza mayor cubierta de sangre, eso dijo el teniente apenas llegó al País Vasco. (<i>Los trapos sucios</i>, 106)</p>
------	--	---

Izan ere, euskaraz galdera itxurako perpaus bat dena («zer da...») perpaus erlatibo («que ha jurado...») bihurtu baitu Giménez Bechek.

- c.2) adierazpen-aditzak izan ordez, adimenduzko aditzak direnak, modu inpersonalean erabiliak, konplementatzaile eta guzti («es sabido que», «está comprobado que», etab.).

(32)	<p>Zu galdu izanak hutsune hori uzten dit niri, zer egingo zaio: gabeziaren sentimenduak forma asko hartzen <u>omen</u> ditu. (<i>Etxeko hautsa</i>, 57)</p>	<p>Ese es el vacío que me ha dejado tu pérdida, qué se le va hacer: <u>es sabido que</u> el sentimiento de carencia adopta múltiples formas. (<i>Los trapos sucios</i>, 57)</p>
------	--	---

(33)	<p>«Plazer halako bat eragiten <u>omen</u> du —diosku García Sabell mediku eta letra-gizonak—, itzuli diren batzuek orgasmoa izan zutela aitortzerainokoa. (...)». (<i>Zu</i>, 249)</p>	<p>«<u>Está comprobado que</u> el momento de la muerte se vive como algo grato —nos dice el doctor y hombre de letras García Sabell—, hasta el punto de que algunos alcanzan el orgasmo. (...)». (<i>Tú</i>, 228)</p>
------	---	---

- c.3) «-mente» atzizkia duten adberbio ebidentzialak («supuestamente», «presuntamente»). Markuletaren hautua da hau, birritan baino ez.

(34)	<p>Ez dago zirkunstantzia durduzagariagorik ahul <u>omen</u> zegoena ingurukoak animatzen hasia baino... (<i>Zu</i>, 48)</p>	<p>No hay situación más desconcertante que la de ver a la persona que <u>supuestamente</u> estaba en situación de debilidad ponerse a animar a quienes la rodean... (<i>Tú</i>, 44)</p>
------	--	---

(35)	<p>Beldur haiz hain biribilak <u>omen</u> ziren hire ideiak ez ote diren deusen hurrengo gelditzen letrekin jantzita koan... (<i>Zu</i>, 252)</p>	<p>Te da miedo que tus ideas, <u>presuntamente</u> tan perfectas, se queden en nada cuando las vistas con tus palabras... (<i>Tú</i>, 231)</p>
------	---	--

Lehenengo adibidean, adberbioak perpaus osoari eragiten dio eta bigarrenean «tan perfectas» adjektibo sintagmari, zeren euskaraz ageri den [ziren + -N] egitura ez baita itzuli, perpaus erlatiboa adjektibo sintagma bihurtu delarik.

- c.4) [omen + da + -N] egitura erlatiboa gaztelaniazko «pretendida» partizipioaren bidez itzultzen du behin Giménez Bechek.

(36) Egia osoa esatera, Jaungoikoa jaioa <u>omen</u> den lurralde honetan erruz egiten da lana, baina inoiz perspektiba galdu gabe: (<i>Etxeko hautsa</i> , 183)	A decir verdad, en esta <u>pretendida</u> tierra natal de Dios se trabaja duro, pero sin perder jamás la perspectiva: (<i>Los trapos sucios</i> , 184)
--	--

Dakusagunez, itzulmodu horrek doitze sintaktiko txit interesgarria ekarri du: sorburu testuko *jaioa* partizipioa xede testuko «natal» adjektiboaren bidez itzuli du Giménez Bechek, eta, Markuletaren (35). adibidean bezala, sorburu testuko perpaus erlatiboa adjektibo bihurtu da, *den* (*da* + -N) egitura itzuli gabe utzi baita.

- c.5) Balio erreportatiborik gabeko «deber de» aditz modal ebidentziala (Markuletak behin hartutako hautua).

(37) Ez zuen etorri nahi, esan digu gaixoaren emazteak, gure laguntza beharko balu bezala senarra animatzeko. Senperrenak ikusi <u>omen</u> zituen azken kimio-saioan, ez duela berriro ere hortik pasatu nahi. (<i>Zu</i> , 224)	No quería venir, nos dice la mujer del enfermo, como si necesitara de nuestra ayuda para animar a su marido. En la última sesión de quimio <u>debió de</u> pasarlas canutas y no quiere volver a pasar por ello. (<i>Tú</i> , 205)
--	---

- c.6) «según» preposizioa edo adberbio erlatiboa.

c.6.1) «según» preposizioa + izen sintagma (informazio-iturri zehatza)

(38) Munilla apezpikua izan zen Rojas Marcosi bidera atera zitzaion lehentakoa eta ortodoxoena: psikiatraren hitzek suizidioaren lakra bazkatzen <u>omen</u> zuten eta haren diskurtsoak «mendebaldearen gainbehera morala» ilustratzen. (<i>Zu</i> , 80-81)	El primero, y el más ortodoxo, en salir al paso a Rojas Marcos fue el obispo Munilla: <u>según él</u> , las palabras del psiquiatra fomentaban la lacra del suicidio y su discurso ilustraba «la decadencia moral de Occidente». (<i>Tú</i> , 74)
--	---

Pasarte honen itzulpenean, informazio-iturri zehatza den izen sintagma izenordaina («él») da aurreko esaldiko «el obispo Munilla» izen sintagmaren anafora gisa funtzionatzen duena.

c.6.2) «según» adberbio erlatiboa + adierazpen-aditza (inbertsonala zein pertsonala) daukan perpausa.

(39)	<p>Ez konbentzimenduz, ez leialtasunagatik, ez inori laguntzeko bulkada etiko bategatik, ez gaztetasunak hain berea <u>omen</u> duen idealismoarengatik, ezta Francori nion gorrotoagatik ere. (<i>Etxeko hautsa</i>, 64)</p>	<p>No por convencimiento, no por lealtad, no por el impulso ético de ayudar a nadie, no por el idealismo tan propio, <u>según se dice</u>, de la juventud, ni tampoco por mi odio a Franco. (<i>Los trapos sucios</i>, 64)</p>
------	---	--

(40)	<p>Heriotzari irabazteko-edo modu bakarra besteen memorian luzaz irautea <u>omen</u> da. (<i>Zu</i>, 268)</p>	<p><u>Según se dice</u>, la única manera de vencer de algún modo a la muerte es permanecer durante largo tiempo en la memoria de los demás. (<i>Tú</i>, 245)</p>
------	---	--

(41)	<p>Ez nuen asmatu kirurgialariaren izena ematen, ez bainuen gogoan, baina gogoan neukana zen bere buruaren ondra zela elkarrizketa osoaren muina: berak egindako pankreako ebakuntza guztiz gehienak <u>omen</u> ziren arrakastatsuak. (<i>Zu</i>, 117-118)</p>	<p>No le pude decir el nombre del cirujano, no lo recordaba, pero de lo que sí estaba seguro era de que lo esencial de toda la entrevista era el autobombo: <u>según decía</u>, la gran mayoría de las operaciones de páncreas que realizaba tenían éxito. (<i>Tú</i>, 108)</p>
------	---	---

c.7) «menos mal» interjekzio-lokuzioa + «que» konplementatzailea. Behin bakarrik aurkitu dugu *omen*-en ordain hau, Markuletaren itzulpenean. Sorburu testuko aditzak iraganaren geroaldia adierazten du [-*ko* + lehenaldiko aditz laguntzailea].

(42)	<p>Goiz batez, ez dira egun asko, eskua pasatu zuen buru gaintetik hatzak orrazi-hortzak balitu bezala, eta esku barru zabala erakutsi zidan ile-maloz betea. Etsipenak ahotsa kraskatzen ziola: Ez <u>omen</u> zitzaidan ereriko... (<i>Zu</i>, 134)</p>	<p>Una mañana, no hace mucho, se pasó la mano por la cabeza como si sus dedos fueran las púas de un peine, y me enseñó la palma de la mano llena de mechones. El desengaño le quebraba la voz: <u>Menos mal que</u> no se me iba a caer... (<i>Tú</i>, 123)</p>
------	---	---

Ordain horren aldaera bat «menos mal» kentzea izan liteke, hots, «que» baino ez jartzea («Que no se me iba a caer...»). Dena den, honatx Markuletak mezu pribatu batean horren harira dioskuna:

Proposatzen duzun itzulmodua eskas geratzen zait espresibitatez. Aukerak askoz gehiago dira: «Y decían que...»; «Y eso que me dijeron que...»; «Y eso que me habían dicho que...». Egilea gaztelaniaduna izatea eta itzul-lana gainbegiratu izana abantaila handia da modulazioan desbideraketa handiegirik ez dagoela egiaztatzeko.

4. Omen itzuli gabeak

Giménez Bechek eta Markuletak itzuli gabe uzten dituzte *omen* ugari. Hona hemen partikula hori ez itzultzea gure ustez eragiten duten hainbat faktore:

a) Aurretik beste ebidentzial bat («iruditu», «nonbait», «agian», etab.) egotea.

(43)	Umeari apaiza amarekin haserre zegoela <u>iruditu nonbait</u> , eta amaren eskutik askatu, zutik jarri, eta, oihuka, <i>ixol!</i> egin <u>omen</u> zion apaizari. (<i>Zu</i> , 86)	(...) a la niña <u>le pareció que</u> el cura estaba enfadado con su madre. Se soltó de la mano materna, se puso en pie y a voz en grito $\emptyset$ le dijo <i>¡chitón!</i> al sacerdote. (<i>Tú</i> , 79)
(44)	<u>Agian</u> ez luke minbiziak hilko, osasuntsu-edo <u>omen</u> gaudenon galgara itzuliko litzateke. (<i>Zu</i> , 267)	<u>Puede que</u> no la mate el cáncer y que vuelva al nivel de quienes $\emptyset$ estamos más o menos sanos. (<i>Tú</i> , 245)

Azken adibidean, «agian» adberbioak ez ezik, «edo» klitikoak ere sortzen du ziurgabeziatzko efektu ebidentziala.

b) Aurretik informazio-iturria agertzea (hurrengo bi adibideetan, hurrenez hurren, talde-burua eta emandako informazioa).

(45)	Talde-buruak senarrari esan dionez, aski izango <u>omen</u> zuten ordubete-edo. (<i>Zu</i> , 50)	Según el jefe médico, más o menos una hora $\emptyset$ iba a ser suficiente. (<i>Tú</i> , 46)
(46)	Eman zioten informazioaren arabera, inork ez <u>omen</u> zintuen molestatuko. (<i>Etxeko hautsa</i> , 202)	Según la información que se le había dado, nadie $\emptyset$ te iba a molestar. (<i>Los trapos sucios</i> , 203)

Baldin eta aurretik esamolde ebidentziala eta informazio-iturria (hurrengo adibidean, hurrenez hurren, «seguru asko» eta «Camus») agertzen badira, are alferrikakoagoa da *omen* itzultzea.

(47)	<p>Seguru asko, Camusengandik ikasia dut hori ere: bere amaz zituen oroitzapenekin konfrontatzen <u>omen</u> zituen Camusek bere idazkiak.</p> <p>(<i>Zu</i>, 161)</p>	<p>Probablemente, también eso lo aprendí de Camus: él $\emptyset$ confrontaba sus escritos con los recuerdos que tenía de su madre.</p> <p>(<i>Tú</i>, 149)</p>
------	--	--

- c) Aurretik edo geroago adierazpen-aditz bat agertzea, zeinaren bidez informazio-iturria zehazten baita —ikus (45). adibidea—. Lehenago esan dugunez, Lertxundik oso gogokoa du egitura hori. Esan genezake ebidentzialitate erreportatibo bikoitza (*omen* + *esan*) adierazten dela honela, eta gaztelaniara itzuli gabe utzi ohi dela bietatik lehenengoa.

(48)	<p>Halakoxeak <u>omen</u> dira, <u>esan du lagunak</u>, Salbearen hasierako hitzak: zigor baten zartakoak.</p> <p>(<i>Zu</i>, 167)</p>	<p>Eso $\emptyset$ son, <u>afirma el amigo</u>, las primeras palabras de la Salve: golpes de látigo.</p> <p>(<i>Tú</i>, 155)</p>
------	--	---

(49)	<p>Bere zutabe egunerokoetan ez <u>omen</u> da nabarmentzen bizitzen ari diren egoera, <u>hala esan dio lagun batek baino gehiagok</u>.</p> <p>(<i>Zu</i>, 70)</p>	<p>En su columna diaria $\emptyset$ no se advierte lo que están pasando, <u>le dice más de uno</u>.</p> <p>(<i>Tú</i>, 65)</p>
------	--	---

- d) Aurretik balio erreportatiboa duen izen sintagma bat agertzea (hurrengo bi adibideetan, hurrenez hurren, «poeta baten istorio polita» eta «putetxe batean aurkitu omen zuten apaizaren adibidea»).

(50)	<p>Iazko udan poeta baten istorio polita kontatu zidanan Madrilen ezagutu nuen lagun batek. Poetari burua berotu <u>omen</u> ziotenan eta PCEn izena eman <u>omen</u> zinan. Baina handik ordubetera, militanteen bilera batetik irten eta afiliazio-txartela puskatu <u>omen</u> zinan denen aurrean. Nahikoa izan <u>omen</u> zizkinan bilerako lehen hamar minutuak hura ez zela bere lekua erabakitzeke.</p> <p>(<i>Etxeko hautsa</i>, 149)</p>	<p>El verano pasado, un amigo que conocí en Madrid me contó una bonita historia sobre un poeta. $\emptyset$ Le calentaron la cabeza, hasta que $\emptyset$ se afilió al PCE. Pero al cabo de una hora, $\emptyset$ abandonó una reunión de militantes y rompió el carné delante de todos. $\emptyset$ Le habían bastado los primeros diez minutos de reunión para decidir que aquel no era su sitio.</p> <p>(<i>Los trapos sucios</i>, 149)</p>
------	---	---

(51)	<p>(...) putetxe batean aurkitu <u>omen</u> zuten apaizaren adibidea kontatu zenidan barre zantzoka. Bateon batek aurpegiratu ziolarik bere jokabidea, apaizak duintasun handiz desenkusatu <u>omen</u> zuen bere burua: <i>Etxeko hautsa</i> (19)</p>	<p>(...) me contaste entre carcajadas la historia del cura que Ø habían sorprendido en una casa de putas. Cuando alguien le echó en cara su comportamiento, el sacerdote Ø se excusó con gran dignidad: <i>Los trapos sucios</i> (20)</p>
------	--	---

Euskaraz, izen sintagma horrez gain, hurrengo perpausetan *omen* erabili ohi da zentzu erreportatiboa areagotzeko, baina gaztelaniaz *omen* horiek itzuli gabe utz daitezke eta *de facto* utzi ohi dira. Gogora dezagun, bestalde, *omen* oso ohikoa dela euskarazko ipuin, txiste, pasadizo eta halakoetan, kontatzen denari alegiazko kutsua emanez.

Azken adibidea bereziki interesgarria da, zeren ezbaian jartzen baitu De Rijkek bere tesian (1972: 43) perpaus erlatiboari ezarritako murriztapen bat: beren baitan *omen* onartzearena. Eta hona hemen hark emandako arrazoa: «The truth of a relative clause is always presupposed». Aitortu behar da *omen* ez dela oso ohikoa perpaus erlatiboetan, baina hortik ez-gramatikaltasunaz hitz egitera bada alderik, Lertxundiren adibide aipatuak eta euskarazko ahozko eta idatzizko praxiak erakusten diguten bezala. De Rijkek proklitiko multzo bat («agian», «ote», «al», «ba» baldintzazkoa, etab.) sartzen du egitasun ezean oinarritutako murriztapen horren zakuan. Murriztapena ukaezina da «ote» eta «al»-en kasuan, galderazkoak direlako. «Agian», aldiz, perpaus erlatibo batean ager daiteke, ebidentzialitatearen arauak hausten ez badira, behinik behin.

Hurrengo adibidean, Markuletak itzuli gabe utzi du *omen*, zeina, kasu honetan ere, perpaus erlatibo baten barruan baitago (Lertxundik berriz ere De Rijke murriztapena hausten duelarik), eta hemen, ordea, ez da aurretik agertzen balio erreportatiboa duen izen sintagmarik.

(52)	<p>Beldur naiz abailduran erortzen ari ote den, abisatuta nago pankreako minbizidunek depresioaren mende erortzeko izaten <u>omen</u> duten arriskuaz. <i>(Zu, 19)</i></p>	<p>Me da miedo pensar que esté cayendo en el desánimo, ya me han prevenido del riesgo que los enfermos de cáncer de páncreas Ø tienen de sufrir depresiones. <i>(Tú, 18)</i></p>
------	--	--

e) *Omen*, atsotitz kutsurik balu ere, ez ohi da itzuli baldin eta jarraian informazio-iturria zehazten bada adierazpen-aditz eta guzti.

(53)	<p>Erruki-egintza orok izango <u>omen</u> du bere saria, hala dio Ben Sirakek Biblian. <i>Etxeko hautsa</i> (67)</p>	<p>Todo acto de compasión Ø obtendrá su premio, eso afirma el escriba Ben Sira en la Biblia. <i>Los trapos sucios</i> (67)</p>
------	--	--

3.1. *Omen* nola gaztelaniara itzuli informazio-iturri zehatza dagoenean eta ez dagoenean

2.1. atalean ikusi dugunez, *omen* partikula darabilgunean, informazio-iturria zehatza zein zehaztugabea izan daiteke. Zehaztugabea denean, «se dice que» eta «dicen que» (hots, adierazpen-aditz baten aldaera inbertsonala + konplementatzaileria) izan daitezke *omen*-en itzulmodu egokienetako bi —ikus (12).-(15). adibideak—.

Informazio-iturria zehatza denean ere erabil daiteke *omen*.

(54)	Orain ez dut ia oroian laguna nolakoa zen ere, baina alditxo batean askotan irteten nintzen Erramunekin. Baina zuri, Erramun gustatzen ez. Ez <u>omen</u> zitzaidan komeni. (<i>Etxeko hautsa</i> , 228)	Ya ni siquiera recuerdo cómo era Erramun, pero durante una breve temporada frecuenté su compañía. El caso es que Erramun no era de tu agrado. <u>Me decías que</u> no me convenía. (<i>Los trapos sucios</i> , 229).
------	--	--

Informazio-iturria zehatza denean, jakina, gaztelaniazko itzulpenean ez da zilegi izaten «se dice» inbertsonal eta zehaztu gabea baliatzea. Azken adibidean ez zukeen zentzurik izango «se dice que no me convenía» jartzeak, aurreko perpausean adierazitakoa kontuan harturik.

3.2. *Omen* nola gaztelaniara itzuli adierazpen-aditza eta *omen* pasarte berean txandakatzen direnean

2.2. atalean ikusi dugunez, euskaraz, errepikapenean ez erortzeko, Lertxundik adierazpen-aditza eta *omen* txandakatzen ditu. Partikula erreportatiborik ezean, aztertu ditugun gaztelaniazko bi itzulpenetan, txandakatze horren ordean, adierazpen-aditzak eskatutako konplementatzailea errepikatzen da esanahi erreportatiboan duten perpaus guztietan, adierazpen-aditza hasieran baino azaltzen ez delarik.

(55)	Behin <u>esan zenidan</u> ez zaizkizula gustatzen gehiegi pentsatzen duten pertsonak. Dena nahasteko joera <u>omen</u> dute. Deserosoak <u>omen</u> dira. (<i>Etxeko hautsa</i> , 183).	En cierta ocasión <u>me dijiste que</u> no te agradan las personas que piensan demasiado. <u>Que</u> tienden a confundirlo todo. <u>Que</u> son incómodos. (<i>Los trapos sucios</i> , 184-185).
------	---	--

(56)	Kérteszek <u>esaten du</u> agonian dagoenaren aurpegian, bat-bateko harridura agertzen <u>dela</u> , <u>eta</u> une hartan zerbait jakiten <u>omen</u> du, «atzera bueltarik ez duena» (<i>Zu</i> , 249).	Kértesz <u>dice que</u> en el rostro de un agonizante aparece de pronto el asombro, y <u>que</u> en aquel momento el que agoniza conoce algo «que no tiene vuelta atrás» (<i>Tú</i> , 228).
------	---	---

3.3. *Omen* partikulen pilaketa

2.3. atalean aurreratu dugunez, *omen* bat baino gehiago ager daitezke pasarte be-rean ahozko eta idatzizko euskarari, errepikapena nekagarri gerta ote daitekeen bel-durrik gabe, eta hala jokatzeko du Lertxundik bere liburuetan.

(50). adibidean ikusten denez, gaztelaniazko itzulpenean ez da horietako *omen* bakar baten ordainik ageri. Bestela esanda, *omen* bakar bat ere ez du itzuli Giménez Behek. Zergatik, bada? Gure ustez, lehendabiziko perpausak biltzen duelako kutsu erreportatiboa. Lehenago esan dugun bezala, «poeta baten istorio polita» izen sin-tagma geroko perpausen katafora da nolabait.

Omen ugari pilatzen direnean, itzultzailearen beste estrategia bat da bakoitza modu ezberdin batean itzultzea.

(57)	<p>Hitzak trabatzen zaizkio. Oraingoan ere ez <u>omen</u> dute ki-mioarekin asmatu. Beste aukera bat bilatzen ari <u>omen</u> dira. (<i>Zu</i>, 144).</p>	<p>Se le traban las palabras. <u>Según nos dice</u>, tampoco ahora han acertado con la quimio. <u>Parece que</u> están buscando alguna alternativa. (<i>Tú</i>, 132).</p>
(58)	<p>Ba <u>omen</u> dira azken-azkenetan zeudela, denborarik gabeko tune-lean sartuta jada, handik itzuli dire-nak. (...). «Plazer halako bat eragiten <u>omen</u> du —diosku García Sabell me-diku eta letra-gizonak— (...). Tune-lean edo dena delako pasadizo horre-tan egon den pertsona batek baino gehiagok galdetu <u>omen</u> du, lehengora itzultzean, zergatik atera dituzten zeu-den lekutik. (...)». (<i>Zu</i>, 249).</p>	<p><u>Según parece</u>, los hay que, estando a punto de morir, ya dentro del tú-nel sin tiempo, han regresado de allí. (...). «<u>Está comprobado que</u> el mo-mento de la muerte se vive como algo grato —nos dice el doctor y hombre de letras García Sabell— (...). Mu-chas personas que han estado a punto de morir, cuando vuelven en sí, Ø preguntan por qué las hemos sacado de donde estaban. (...)». (<i>Tú</i>, 228).</p>

4. Ondorioak

Anjel Lertxundik *omen* erabiltzeko duen moduari buruzko ondorioak:

- Lertxundik sarritan erabiltzen du *omen*, euskara ahozkoan eta idatzizkoan orain arte izan den joerari jarraiki. Dena den, gure ustez, erabilera hori txikia-go da gaur egun euskaldun berriek euskaldun kopuruan duten pisuagatik eta haietariko gehienek lehen hizkuntzan (frantsesean edo espainieran) horrelako partikula erreportatiborik ez dagoelako.
- Omen* bai informazio-iturri zehatza denean bai zehaztugabea denean ere era-biltzen du Lertxundik. Dena den, bigarren kasu hau ohikoagoa izaten da.
- Omen*-ek orainaldiko balioa izan ohi du («esaten da», «esaten duzu», eta aba-rren gisako), baina, euskara-gaztelania hiztegi gehienek (guztiek ez esatearren) ematen dizkiguten gaztelaniazko ordainak gorabehera, lehenaldiko balioa ere

izan dezake («esaten zen», «esan zenuen», eta abarren gisako), orainaldikoa edo lehenaldikoa izate hori faktore pragmatikoez zehazten dutelarik.

- d) Pasarte berean adierazpen-aditza eta *omen* txandaka agertzen ditu maiz Lertxundik, estrategia erreportatibo bera ez errepikatze aldera.
- e) Dena den, *omen* ugari pasarte berean pilatzea ohikoa da Lertxundiren testuetan eta, orokortuz, euskara idatzizkoan zein ahozkoan.
- f) *Omen* da idazle oriotarrak darabilen partikula erreportatibo bakarra, hots, ez du bizkaierazko *ei* partikula erabiltzen.¹³
- g) Ez du *omen* parentetikorik baliatzen, erabilera hori Ipar Euskal Herriko euskararen ezaugarria izaki.

Lertxundiren *omen*-ak gaztelaniaratzeko Giménez Bechek eta Markuletak erabiltzen dituzten estratergiei buruzko ondorioak:

- a) Oro har, biek antzera jokatzen dute *omen* itzultzean.
- b) Bien praxiak argi erakusten du ez dagoela *omen* itzultzeko modu bakar bat eta, beraz, *omen* = *se dice* elkarrekikotasun automatikoak ez duela beti funtzionatzen. Testuinguru linguistikoak eta extralinguistikoak baldintzatzen dute itzulpen-hautua. Batzuetan adierazpen-aditzera jotzen da, beste batzuetan beste baliabide ebidentzial batzuetara («parecer» aditza, «supuestamente» adberbioa, etab.), eta beste batzuetan nahiago izaten da itzuli gabe utzi. Beraz, bi itzultzaile hauek *omen* gaztelaniaratzeko tipologia ebidentzial oparoa darabilte, Markuletak itzultzaileen (eta, batez ere, literatura itzultzaileen) lan egiteko moduari egozten diona («ez dugu hitzez hitz, partikulaz partikula, ezta perpausez perpaus ere itzultzen. Segmentuak, esaldiak, fraseak ditugu itzul-unitate»).
- c) Zenbait *omen* itzuli gabe uzten dituzte bi itzultzaileek. Gure ustez, horren arrazoi nagusia honako hau da: sorburu testuko pasarte berean ebidentzialitatea (eta, zehazkiago, erreportatibitatea) adierazteko modu bat baino gehiago batera ager daitezkeenez, *omen* ez gaztelaniaratzeko ez dakar galera semantiko handirik.
- d) Bi itzultzaileen arteko ezberdintasunen bat aipatze aldera, esan liteke Markuletak, Giménez Bechek ez bezala, adierazpen-aditza egitura parentetikotan erabiltzeko estratergiara jotzen duela behin baino gehiagotan, eta, bestalde, «-mente» atzizkidun adberbio erreportatiboa («supuestamente», «presuntamente») baliatzen duela noizbehinka.

Bibliografia

- a) *Artikulu honetan aztertutako Anjel Lertxundiren lanak eta dagozkien gaztelaniazko itzulpenak*

Etxeko hautsa, 2011, Alberdania. (*Los trapos sucios*, Alberdania, 2011, Jorge Giménez Bechen itzulpena).

Zu, 2015, Erein. (*Tú*, Erein, 2016, Gerardo Markuletaren itzulpena).

¹³ Gogora dezagun, dena den, badirela idazle eta itzultzaile gipuzkoarrak, hala nola Koldo Izagirre edo Josu Landa, *ei* erabiltzeari muzin egiten ez diotenak.

b) Gaiari buruzko bibliografia

- Agirre, J., 2015, «Erabilera ponderatuak agindu behar du, ez zuzentasunak», *Gara*, apirilak 13.
- Aikhenvald, A. Y., 2004, *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Elhuyar (M. Azkarate, X. Kintana & X. Mendiguren Bereziartu zuz.), 1996, *Euskara-gaztelania / castellano-vasco hiztegia*. Usurbil: Elhuyar (erabilitako edizioa: 3. berrarg., 2006).
- Etxepare, R., 2010, «Omen bariazioan», in B. Fernández, P. Albizu & R. Etxepare (arg.), *Euskara eta euskarak: aldakortasun sintaktikoa aztergai*. Bilbo: UPV/EHU, 85-112.
- Euskaltzaindia, 1987, *Euskal Gramatika: lehen urratsak (EGLU)-II*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Jendraschek, G., 2003, *La modalité épistémique en basque*. Muenchen: Lincom Europa.
- Larramendi, M. de, 1745, *Diccionario Trilingüe del Castellano, Bascuence y Latín*. Donostia: Bartolomé Riesgo y Montero.
- Mitxelena, K. eta I. Sarasola (zuz.), 1987-2005, *Orotariko Euskal Hiztegia / Diccionario General Vasco*. Bilbo: Euskaltzaindia, XIII. Oam-Peb (2001). www.euskaltzaindia.eus webgunean kontsultagai.
- Mujika, J. A., 1988, «Partículas modales de la flexión verbal», *ASJU* 20: 2, 453-478.
- Rijk, R. P. de, 1972, *Studies in Basque syntax: relative clauses*, doktore tesia, Massachusetts Institute of Technology.
- Sarasola, I., 1997, *Euskara batuaren ajeak*. Irun: Alberdania.
- , 2016, *Bitakora kaiera*. Donostia: Erein.
- Zubeldia, L., 2009, «Omenen zalantzak argitu nahian», *Euskera* 54, 2-1, 843-883.
- , 2010, «Omen» partikularen azterketa semantikoa eta pragmatikoa, doktore-tesia, UPV/EHU.
- , 2011, «Omen partikula: ziurtasunak eta ziurtasunik ezak», *Gogoia* 11: 1, 1-32.
- , 2013, «(Non)-determining the original speaker: Reportative particles versus verbs», *Research in Language* 11:2, 103-130.
- Zubeldia, L. & K. Korta, 2007, «“Omen”ek esan nahi omen duenaz», *Gogoia* VII-2, 237-269.
- , 2014, «The contribution of evidentials to utterance content: Evidence from the Basque reportative particle *omen*», *Language* 90: 2, 389-423.

Interneteko baliabideak

- Bostak bat Kultur Elkartea, *Adorez Hiztegiak – 5000 Hiztegia*, <http://www.bostakbat.org/azkue/>
- Euskaltzaindia, *Euskaltzaindiaren hiztegia*, <http://www.euskaltzaindia.eus>
- Mitxelena, K. & I. Sarasola (zuz.), *Orotariko Euskal Hiztegia / Diccionario General Vasco*, www.euskaltzaindia.eus
- Real Academia Española, *Diccionario de la Lengua Española*, dle.rae.es

Karlos Cid Abasolo

LAHVAO, Euskal Filologia irakaskuntza-unitatea (Universidad Complutense)

Profesor Aranguren, z/g - 28040 Madril

91 394 58 17

abasolo@ucm.es